A HALÁL ROKONA

Nincs komoly ember a világon, akit ne foglalkoztatna a halál problémája. Az igazi költő mindig fokozott emberi életet érez át magában s ezért minden igazi költőt fokozattan foglalkoztat a halál kérdése is. Ebből a tényből mégse kovácsoltak vádat más költőink ellen, csak Adyt érte vádképen az, hogy költészetében nagy szerepet játszik a halál „dicsőítése". Kétségtelen, hogy míg más költőinknek csak alkalmilag felvetődő témája volt az elmulás, addig Adynak egész költészetét beárnyékoló, folytonos, személyes ügye, egyenrangu társa lelkében a Nemzetnek és a Nőnek. Mivel az élet és a halál úgy összetartóznak, mint a fény és az árnyéka, minél nagyobb valakiben az élet igenlése, annál nagyobb realitás ránézve a halál is. Ha egy költő nagyon sokat foglalkozik a halállal, az arra mutat, hogy nagyon szereti az életet és csaknem biztos, hogy a halálban is az életet dicsőíti. A fekete keret, melyet a halálversek vonnak az élet körül, csak arra való, hogy kiemelje és hangsúlyozza az élet értékét és nagyszerűségét. Költőink között nem igen volt még valaki, aki úgy vágyott volna a nagyszerű élet csúcsára, mint Ady s akiben lobogóbb életszerelem élt volna, mint benne. Épen ez a magyarázata annak, hogy költészetében olyan nagy szerepet játszik a halál.

Adyban költészetünkben páratlan módon jutott kifejezésre az életnek az a titka, hogy a földi viszony-, latok és kötelékek attól a tudattól nyerik szépségüket és becsüket, hogy elveszíthetők és megszünhetők. Hogy

az élet olyan alkalmak sorozata, amelyek vissza többé nem térnek s ezért minden tényünk visszavonhatatlan és megmásíthatatlan. Az élet sohasem lehet megunt játékszerré a mély lelkek számára, mert minden pillanattal újjá lett a folytonos elmuláson át. Igy a halál kiemeli, bekeretezi, jelentőssé teszi és széppé varázsolja az élet kicsiny mozzanatait is, mert egyetlenekké, páratlanokká, többé el nem érhetőkké dicsőíti őket. A halálnak ezt a *megszépítő* hatalmát látta meg Ady az élet arcán mégpedig nem bölcs reflexiókban, elmélkedésekben és okoskodással, hanem szívének és fantáziájának közvetlen beleolvadásával ebbe a halálos szépségbe. Költői intuíciója fölfokozott szépségeket látott meg azáltal, hogy mindent a halál pillanatában szemlélt, abban a legjelentősebb pillanatban, mikor az élet tűze a halál fekete keretében legfényesebbet lobban, mikor egy utolsó villanásban összesürítődik az egész élet. Azért csodálta és szerette a halált, mert az ad a legnagyobb pathoszt az életnek. Ady életszerelmes költészete azt hirdeti, hogy az élet sohase olyan nagyszerű és erős, mint a halál pillanatában és keretében.

A vádkovácsokat az tévesztette meg, hogy Ady a halál *rokonának* nevezte magát. Ezt az elnevezést úgy értelmezték, hogy a költő a pusztulással érzi rokonnak magát, hogy a föloszlást és a megsemmisülést a maga *életelemének* ismerte föl, hogy a rothadásban és a korhadásban leli gyönyörüségét, hogy magát egy föloszló hullának szereti tekinteni s beteg kéjjel énekel arról, hogy mint emésztik meg a síri férgek. Ebből az „éneklő hulla” — fölfogásból jött az a szép hasonlat is, hogy költészetének letagadhatatlan szépsége nem egyéb, mint „a korhadás villódzása”. Ezek a hasonlatok lehetnek hatásosak, de nem igazak, s Ady költészetének felületes, néha talán szándékosan félremagyarázott értelmezéséből születtek.

Ha megtekintjük Adynak azt a versét, mely a Halál Rokona címet viseli, azt találjuk, hogy a költő szeretete tárgyaként fölsorolja a tűnő szerelmet, az elválást, a hervadó virágot, a hervadva vágyó nőt, a bánatosan sugárzó őszidőt, a halálsejtelem óráit, az elutazókat, a sírókat, az álomból ébredőket, a deres hajnali mezőt, a fáradt lemondást, könnytelen sírást, a békét, a csalódott, rokkant, megállott, kételkedő, borús lelkeket s mindezt összefoglalva így végzi: a világot. A versben tehát távolról sem a pusztulás beteg kéje és szerelme van dicsőítve, hanem az nyer kifejezést, hogy a világ, azaz az emberi élet egésze az ő szeretetének tárgya, mégpedig abban a vonatkozásban, abban a keretben és pillanatban, amikor a legszeretetreméltóbb, a halálnak minden értéket összesűrítő és glorifikáló, feledhetetlenné hangsúlyozó megvilágításában. Ady nagyon általános emberi tapasztalásokat sűrített itt bele egy költői felsorolásba s nem ő látta meg először, hogy a szeretet a búcsú pillanatában a legerősebb és szinte elbírhatatlan súlyával terhesedik reánk mindannak a boldogságnak, amivel megajándékozott. A vers jelentősége nem az egyes mozzanatok tényszerű igazságában van, hanem abban, hogy egy olyan költői életszerelmet revelál, melynek sajátossága az, hogy különös erővel és ösztönösséggel érzi meg a halál mindenütt jelenvalóságát ott, ahol szépség és érték van az életben. Ez a megérzés az ő *rokonsága* a halállal, egy sajátosság, mely mindent a maga eltűnésének varázsában lát és csak annál inkább szeret. Azért nevezi nagynak és szentnek a halált, mert általa érzi nagynak és szentnek az életet. Nem a halállal érzi magát egynek, hanem az élettel, ő mint az élet hordozója, rokon a halállal, mert különös érzéke van a mindenüttjelenvaló életszépítő megérzéséhez. Igy érzi meg jelenlétét Páris izzó nyarában (Párisban járt az ősz), ezért lát halálvírágot a csókban,

melynek illata a tavasszal nyíló őszirózsáé (Halálvirág: a Csók) ezért énekel mély értelmű szavakkal arról, hogy az örömök hajóján a Halál a kormányos, piros hajón vidám kormányos, aki

Jeleket ad, tapsol, kormányoz
Boldog tenger kedves hajósa ő:
A vig Halál.

És viszont ott, ahol az élet könnyelműen izzik és pompázik, ahol senki sem akar tudni a halálról, ott az ő szívén keresztül dermesztően sivít bele a halál az élet játékába:

Ha én szólok, Észak beszél,
Fagy és fátun fogja a számat:
Ember beszél, kinek a sors,
Az élet, évek, és napok
Szivének gyökeréig fájnak.

Mikor Ady ezt a szemléletet a világról *önmagára* viszi át, így énekel:

Élet és Halál: majdnem egyek,
Nagy rokonok, nagy különök,
Két orcámon egyszerre cuppant
Forró, vitázó csókotok
És én most Hajnalt köszönök,
.....
Élet, gyere most csókolózzunk,
Minden lehed tüdőmbe száll,
Csókos szádra, meleg öledbe,
Szent nászágyadra kergetett
Másik szeretőm, a Halál.

A Halál az, aki kedvese szemén kileskelődve, hunyócskát játszik vele és a kedves ajkai közé űzi, hogy ott elrejtőzzék.

Játék ez, ősi, csalfa játék, mellyel a halál élni kerget ... de meddig tart?

Meddig tart? ezzel a kérdéssel, mely a játszó gyermek ajkán fakad, megjelenik Ady költészetében a halálversek másik neme, a *halálfélelem* éneke. Természetes, hogy aki annyira szerette az életet, mint Ady, abban meg volt az elmúlástól való ösztönös irtózás. De ezekben a verseiben is az a sajátságos, hogy bár mentesek minden filozofálástól és teljesen, közvetlenűl liraiak, a halál rokonának életszemlélete ezekbe is belejátszik s a halál megszépitő és félemes vonása sajátosan olvad össze bennük egy különös hangulatba, mely a gyönyörködésnek és a rettegésnek keveréke. Ebben a hangulatban Ady a halálfélelem érzésébe beleviszi a halál tükrében fenségessé nőtt életének borzongó gyönyörűséggel való szemléletét. Nagyon szereti és keresi ezt a hangulatot, mert benne a legintenzívebben tudja átélni önmagát, ez az a kísértetiesen nagyszerű légkör, ahol életének dimenziói egyszerre kitágulnak, óriásává nőnek, fenséges arányokat öltenek. A saját lényét is, csakúgy, mint másokét, a halálban látja a legszeretetreméltóbnak és legszebbnek, de a saját haláláról lévén szó, gyönyörködése egyúttal remegés és félelem is. De ez a félelem is bizonyos fenséget ölt magára, csodálatos víziókká pompásodik, művészi szemléletté magasodik. Igy születnek meg legkülönösebb, a halál fenséges pátoszával írt, kísértetiesen szép és félelmesen gyönyörű versei, mint a Sírni, sírni, sírni, melynek fekete misztikumában a saját fenséges pompáju temetését néző ember reszkető és újjongó szívverését halljuk kattogni. Ez a hangúlat adja magyarázatát a Jó Csönd Herceg előtt c. versében ennek a különben képtelen, sornak :

Vacog a fogam s fütyörészek.

Közel a temetőhöz, Az én koporsóparipám, Bolond, halálos éj, Halál a síneken, A Halál lovai, Hideg király országában, A csontvázak katedrálisa, A meghívott Halál különböző vástozásokban örökítik meg a gyönyörködő halálfélelem érzését.

Mindezekben a versekben a legbensőbb és legmélyebb tartalom az élet nagy szeretete, amely a halál félelmében és árnyékában gyúl ki a legpirosabb glóriával:

Sohse szerettem úgy magam,
Mint most a halál pitvarában!
……..
Most a Halál előtt, most: vagyok.
Most, most e pillanatban élek;
Most jönnek az izes emlékek.
.....
Emlékszem az anyám tejére.
Jőnek az izek és illatok
S megdicsőült innyel halhatok.
.....

Ady lelkében a halálnak megszépítő, gyönyörfakasztó és félelmes vonása mégis nyugtalanságot kelt és mélyebb önmegfigyelésre ösztönzi, melynek eredménye az, hogy lelkében kettéválik a halál lénye. Megkülömbözteti az Elmúlás tündérét, aki a haldokló életet bübájos szépségüvé varázsolja, egy Rémtől, aki hatalmasabb nála és üldözve jő a nyomában s a halálfélelem okát ebben a rémben fedezi föl, a halál *után* következő Ismeretlenben:

Oh, Halál, én szeretlek
(Százszor, sokszor vallottam,
És mégse vagy más,
Mint véres kisérője,

Csöppekre hullott mása,
Ártatlan kísérője,
A menekülő Életnek,
(Az én Élettel menekülő
Fehér, árva és fagyos,
Üldözött életemnek is),
Kik után jön üzve, szünetlen
A nagy Üldöző: az Ismeretlen.

Az Elmúlás nem félelmes, az elmúlásban fokozott életszépség van, de az Ismeretlen, a borzalmas és fagyasztó rém akivel nem tud megbékülni az élet szerelmese. Ettől borzong, mikor az ágya hívogatja, ezért lát benne koporsót, amely naponként jobban zárja, ezért dől le rá rettegve. (Az ágyam hívogat).

Ez okozza, hogy míg másoknak boldoggá tudná tenni az elmúlást látásával a búcsúzó életszépségnek, önmaga a fátum ürességével mered a végre:

Ha akarnám, ujjongva halna
A gyáva is, ha benne laknék
Az én halál-gondolatomnak
Mámoritó, boldog hatalma.
Csak önmagam tartom bilincsen.
Önmagam számára nincs lángom,
Szivem, reményem, hangulatom.
Erőm, bizalmam, csókom nincsen.

Az ismeretlen teszi nehézzé számára a halállal való *leszámolást.* Költészetében folytonosan ott van a készülődés hangja, (Egy ismerős kis fiú, A nagy álom, Én kifelé megyek), de a leszámolás mégis nehéz. Néha van egy-egy magát bíztató, hetyke, vagy szatirikus kézlegyintése az egész ügyre (Kuruc Ádám testvérem, A vén csavargó), de a leszámolás uralkodó hangja

mégis a lázongásból lassan lehűlő rezignáció az ismeretlennel szemben. Temetés a tengeren, Az elbocsájtott légió, Ha a szemem lefogták, A paraszt Nyár, Az utolsó reggelen, Csépel az Idő, Felelet az Életnek, mind ezt a fáradt rezignációt lehelik:

És a „mi lesz”-re vállat vonva
És nézvén látni nem akarni,
Kergült a sziv és az agy lomha.
Böngészem a hírlapok sorját.
Semmit se bánok, őrzök, értek.
Ürülnek a borosedények
Iz, szomjúság és mámor nélkül,
Se nem dühödik, se nem békül
Közömbös, borult, szegény lelkem.
Küldött az Élet: megfogadtam,
Parancsokat rótt: teljesitvék,
Kérdezett és ime: feleltem.

Van azért ennek a rezignációnak is változatossága.

Az egyik a békét kereső, fáradt és elszelídült harcos hangja:

Kérem nagy könyörgéssel,
Kinek talán útjába álltam,
Higyjenek, mint én kezdek
Hinni a jó, békés Hálálban.
…….

Tele szivem békével,
Túllátok már a földi rácson.
Fáj az élet. Mindenkit
Kérek: ne, ne, ne bántson.

A másik a lemondásban örömtelenül örvendő emberé:

Hogy nem lesz több örömvetésem,
Ezért volt az én mosolygásom,
Legutolsó örvendezésem.
Mosolytalan szám tegnap este
Egy gondolatra rámosolygott,
Mint Krisztus a durva keresztre.

De mindkettőben ott bujkál az élethez ragaszkodó, az Ismeretlentől borzadó lélek fájdalma, amely így tör ki belőle:

Akármilyen csúnya életet!
Akárhogyan, de el nem múlni,
Akárhogyan, de létezni még,
Inkább feledten megfakulni,
Mint egy ragyogó, szép Halál
Dicsőséges karjába hullni.
Mások ilyenkor megátkozzák
Anyjuknak méhét és az eget
S életük minden átélt rosszát,
De én sikoltva, evoé,
Oh, Élet, ragaszkodom hozzád.

És ez a hang mutatja meg igazán, hogy Ady halálköltészete a nagy életszerető, a halhatatlan lélek harca az elmúlásban rejlő Ismeretlennel, harc, amelynek megnyugvása nem lehetett, mert a diszharmónia feloldásához hiányzott Adyban egy olyan látás, amely nemcsak mondja, de tényleg túl is lát a földi rácson, amely a halálban nemcsak ennek az életnek megszépitőjét látja, ami csak fokozza a fájdalmat és a félelmet, hanem amely az Ismeretlen árnyaiból meglátja kibontakozni a győzhetetlen Élet új, szépséges, örök arcát.

De ehez még Adynak szüksége volt egy zarándokutra, a Sion-hegy alá.

Egyébként megértem, ha azok, akik nemzetük

számára életrevaló, egészséges, új ifjúságot akarnak, Ady halálköltészetét nem tartják kívánatos zenének az ifjúság felvonulásához az élet küzdőterére.

De nem szabad elfeledni azt, hogy ez a költészet egy haldokló nemzeti élet, egy halott nemzeti költészet légköréből zendült fel, egy beteg emberben az életért sikoltó, a diszharmónia kínjától menekülni törekvő zseni szívéből. És nem szabad elfeledni, hogy aki ezeket a verseket írta, minden magyar költők között a legnagyobb, legizzóbb, legrajongóbb szerelmese volt az Életnek. Ha sírja mellett egykor elvonul az élet diadalmas erejében ragyogó magyar ifjúság új csapatja, a halott múltból az élő jövendőbe és visszatekint, a Halál Rokonát fogja látni azon a határvonalon, ahol a magyar szellem új élete kezdődik.

Mert ha nem lett volna az, aki magát és nemzetét a Halál tükrében szemlélve, halálos életszerelemmel énekelje meg, akkor a halál után nem fakadhatott volna ki új magyar öntudat virága.

Egyszer eljön majd az idő, mikor Ady is már egészen a múltból fog szólni s akkor világossá lesz szerepe és küldetése nemzetünk irodalmában és életében. Akkor világossá lesz a szükségszerűsége annak, hogy egy magyar költőnek egy halálosan szomorú korban azért kellett a halál énekesének lennie, hogy a nemzete előtt felmeredő Ismeretlen ne az örök megsemmisűlés legyen.